

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЯЗИКОВОЇ ТА ФАРИНГАЛЬНОЇ ФОНЕМ ГРАФІЧНИМИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Есенова Е.Й.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Процес запозичення лексичних одиниць з однієї мови в іншу є неминучим наслідком усного та письмового спілкування представників різних народів. У чужому мовному середовищі запозичені слова видозмінюються, їхня фонетична та графічна форми дещо перебудовуються, наближаючись до фонетики та графіки мови-реципієнта. Це явище пояснюється тим, що фонетичні та графічні системи двох мов, що контактують у процесі запозичення, подекуди значно відрізняються одна від одної.

Явище фонетичної асиміляції полягає в тому, що запозичені лексеми змінюють свій фонетичний вигляд відповідно до норм вимови мови-реципієнта. При цьому відбувається „звукове та акцентне уподібнення запозичень словам мови-реципієнта” [Комлев 1972 : 32]. З фонетичною адаптацією тісно пов'язана його графічна та орфографічна адаптація. Перша полягає у „передачі графічного вигляду слова за допомогою графічних засобів мови-реципієнта” [Грин'єв 1982 : 119]. Суттю другої є пристосування запозичених лексем до орфографічних норм мови-реципієнта.

Питання нормалізації та асиміляції слів англійського походження в українській мові залишаються невирішеними. З цієї причини перед сучасним мовознавством постала важлива проблема: дослідження особливостей фонетичної, графічної, граматичної, лексичної та семантичної асиміляції запозичених лексем у мові-реципієнті. У свою чергу, ця проблема має тісний зв'язок із деякими загальними питаннями мовознавства, зокрема питаннями мовних контактів, практичної транскрипції та транслітерації, варіативності запозичень у мові-реципієнті тощо.

Певні аспекти функціонування та асиміляції англіцизмів в українській мові отримали висвітлення у лінгвістичній літературі. Однак у цих дослідженнях більше уваги приділялось словотворчому, семантичному та етимологічному аспектам. Що стосується фонетичного та графічного аспектів, то вони розглядалися здебільшого на матеріалі власних назв (див. Гудманян [1999], Мозговий [1986]). Але якщо з питань фонетичної та графічної адаптації англійських власних назв в українській мові існує декілька фундаментальних досліджень, то розгляд цієї проблеми на базі апелювативної лексики обмежується періодичними публікаціями.

Мета даної статті зумовлена насамперед великою кількістю невирішених питань у галузі проблематики взаємодії мов. Конкретною метою нашого

дослідження є проведення фонетико-графічного аналізу варіантів передачі апелятивів англійського походження, у складі яких є середньоязикова фонема [j] та фарингальна фонема [h] графічними засобами української мови. Ми спробуємо також узагальнити отримані результати та зробити висновки щодо найраціональнішої передачі англіцизмів-апелятивів, які містять ці фонemi, графікою української мови.

Для досягнення цієї мети ми поставили ряд завдань, серед яких варто наголосити на наступних: 1) зробити зіставний аналіз наведених вище англійських фонем з їх відповідниками в українській мові; 2) виявити варіанти графічних виражень цих фонем та їх сполучень в рамках проаналізованого нами мовного матеріалу; 3) визначити варіанти їх української передачі; 4) зробити узагальнення щодо найраціональнішої передачі даних фонем графікою української мови при трансформації нових англіцизмів.

Англійський звук [j] та український [й] є середньоязиковими щілинними центральними сонантами. Вони також є близькими за своєю артикуляцією. Різниця між ними насамперед у тому, що англійський звук [j] зустрічається лише у позиції перед голосними, в той час як українська фонема [й] може зустрічатися не тільки перед голосними, але й після них. Загальна кількість графічних виражень цієї фонemi — 23, загальна кількість варіантів української передачі — 33. Ми говоримо тут про загальну кількість, оскільки відтворення фонemi [j] не можна розглядати ізольовано, а лише у сполученні з голосними. Нами зафіксовано 10 таких сполучень, кожне з яких має свої варіанти графічного вираження та, відповідно, свої варіанти української передачі.

Варіанти сполучень фонemi [j] з голосними можна поділити на 2 групи:

1. [j] + монофтонг: [j+ɔ], [j+æ], [j+u], [j+u:], [j+o], [j+o:], [j+ʌ], [j+a:].
2. [j] + дифтонг: [j+ɔu], [j+uɔ].

У практиці передачі графічними засобами української мови англійська фонема [j] у сполученні з монофтонгами та дифтонгами реалізується різними способами залежно від її позиції у слові. Розглянемо основні з них.

1. Фонема [j] у комбінації з голосними передається однією літерою —
 - а) на початку слова:

[j+æ]	ya — я	yankee [ˈjæŋki] — янки,
[j+u]	yu — ю	yuppi [ˈjupi] — юппі,
[j+o:]	yaw — я	yawl [jo:l] — ял;

- б) у середині слова:

[j+u]	u — ю	producer [prɔˈdʒusɔ] — продюсер,
[j+u:]	u — у	humor [ˈhju:mɔ] — гумор,
[j+u:]	ew — ю	steward [ˈstju:ɔd] — стюард,
[j+uɔ]	u — у	puritan [ˈpjʊɔritən] — пуританин.

2. Фонема [j] у комбінації з голосним передається апострофом (‘) з літерою, що позначає два звуки, —
 - а) у середині слова:

[j+u] u — 'ю distributor [di'stribjutɔ] — дистриб'ютор,
 [j+u:] u — 'ю computer [kɔm'pjutɔ] — комп'ютер,
 [j+uɔ] u — 'ю security [si'kjʊɔriti] — сек'юриті;

б) в кінці слова:

[j+u:] ue — 'ю barbecue ['ba:bikju:] — барбек'ю.

3. Фонема [j] у комбінації з голосним передається сполученням м'якого знаку (ь) з літерою, що позначає два звуки, в кінці слова —

[j+u:] ew — ью mildew ['mildju:] — мільдю.

4. Фонема [j] у комбінації з голосними передається —

а) сполученням двох голосних літер у середині слова:

[j+ɔ] ie — ie Alien Bill ['eiljɔn bil] — алієн-білл,

[j+æ] ia — ia pianola [ˌpjæ'nɔlə] — піанола,

[j+uɔ] ua — ua spiritual ['spiritjuɔ] — спірічуал;

б) сполученням голосної та приголосної літер на початку слова:

[j+u:] eu — ев euphuism ['ju:fju:izm] — евфуїзм,

[j+u:] eu — ев eugenics [ju:'dʒeniks] — евгеніка,

[j+uɔ] eu — ев eurodollar [ˌjuɔrɔdɔlə] — євродолар,

[j+uɔ] eu — ев eurodesign [ˌjuɔrɔdizaɪn] — євродизайн,

[j+o] yach — ях yachtman ['jɔtsmɔn] — яхтсмен.

5. Фонема [j] у комбінації з голосними передається голосною +Й або ж Й+голосною —

[j+ɔ] iu — iй promethium [prɔ'mi:θjɔn] — прометій,

[j+u:] eu — ей neutron ['nju:trɔn] — нейтрон,

[j+o] yo — йо yoghurt ['jɔgɔt] — йогурт,

[j+ɔu] yeo — йо yeoman ['jɔmɔn] — йомен.

6. Фонема [j] у комбінації з голосною передається різними комбінаціями голосних та приголосних літер, у склад яких входить літера P, —

[j+o:] yor — йор Yorkshire ['jɔ:kʃɪɔ] — йоркшир,

[j+a:] yar — яр yard [ja:d] — ярд.

Як видно з наведених прикладів, англійська фонема [j] у комбінації з голосним звуком реалізується різними способами української передачі. Деякі з цих способів не знаходять фонологічної підтримки. Аналізуючи відворення фонем [j] у комбінації з голосними засобами української мови, ми звернули увагу на те, що ці сполучення можуть зустрічатися у різних позиціях у слові: на початку, у середині, в кінці. Саме позиція даного звука буде впливати на основні правила передачі запозичених англійських слів, що мають у своєму складі фонему [j], графічними засобами української мови (враховуючи рекомендації стереотипного видання Українського правопису [102 — 103]).

Отже, англійську фонему [j] у комбінації з голосними доцільно передавати:

1) Літерами Я, Ю, Є, Ї або сполученням ЙО, якщо звук [j] є на початку слова:

yankée — янкі, yippi — юппі, yeoman — йомен.

2) Сполученням апострофа (‘) та літер Я, Ю, Є, Ї у середині та на кінці слова, коли звук [j] стоїть після приголосних, що передаються на українську мову літерами Б, П, В, М, Г, Ґ, К, Х, Ф, Ж, Ч, Ш, Р:

disrtributor — *дисґтриб’ютор*, *computer* — *комп’ютер*.

3) Сполученням м’якого знака (ь) та літер Я, Ю, Є, Ї, ЙО у середині та на кінці слова, коли звук [j] стоїть після приголосних, що передаються на українську мову літерами Д, Т, З, С, Л, Н: *mildew* — *мільдью*.

Звернемо особливу увагу на варіанти відтворення фонемі [j] у комбінації з деякими голосними, у графічне вираження яких входить літера R, яка зазвичай передає довготу голосного на початку слова. У цих випадках її слід зберігати в українській передачі: *Yorkshire* — *йоркшир*, *yard* — *ярд*.

Англійська фонема [h] є фарингальним щілинним фрикативним приголосним. Українська фонема [г] має такі ж самі фонологічні властивості. Єдина різниця між цими звуками полягає у тому, що англійський звук є глухим, в той час як український належить до дзвінких приголосних. Дана англійська фонема має лише одне графічне вираження, яке реалізується трьома варіантами української передачі. Фонема [h] здебільшого передається двома літерами в українській мові: літерою Г та літерою Х. Наприклад:

h — *x* *hockey* [ˈhɒki] — *хокей*, *h* — *z* *heat* [hi:t] — *зім*.

Використання української літери Х для передачі англійського звука [h] можна пояснити тим, що в українській абетці довгий час була відсутня літера Ґ для позначення задньоязикового звука [g]. Тому літеру Г, як правило, використовували для передачі англійського [g], а літеру Х — для відтворення фарингального звука [h]. Ця тенденція походить від подібного використання аналогічних літер у російській орфографії.

Український звук [x], що на письмі передається літерою Х, є задньоязиковим щілинним фрикативним приголосним, а український фарингальний звук [г] має багато спільного з англійським [h], оскільки збігається з ним за своїми фонологічними ознаками, хоча в артикуляції цих звуків є певні відмінності. Таким чином, якщо зіставити дві українські фонемі з англійською [h], то найбільш прийнятною з фонологічної точки зору є передача англійського фарингального звука [h] українським фрикативним [г], що передається на письмі літерою Г. Наприклад:

h — *z* *handball* [ˈhændbo:l] — *гандбол*,

h — *z* *free-holder* [ˈfri:hɔldə] — *фригольдер*.

Детально розглянувши усі способи відтворення англійської середньоязикової та фарингальної фонем, які містяться у складі прототипів запозичених українською мовою лексем англійського походження, можемо зробити наступні висновки:

1. Англійський середньоязиковий звук [j] у комбінації з голосними доцільно передавати керуючись рекомендаціями сучасного Українського правопису, враховуючи позицію цього звука у слові, що стало прототипом запозиченої в українську мову лексеми (див. вище).

2. Англійський фарингальний звук [h] найраціональніше відтворювати за допомогою української літери Г, що передає на письмі звук [г], який є найближчим до англійського [h] відповідником за своїми фонологічними характеристиками.

Питання відтворення апелятивів англійського походження в українській мові є досі невирішеними. Певні рекомендації стосовно передачі окремих орфограм та звуків існують, однак уніфікованої системи фонографічної передачі і досі не розроблено. Це призводить до того, що в українській мові зростає кількість фонетичних та орфографічних варіантів англіцизмів-апелятивів. Тому проведення подальших досліджень у цій галузі має неабиякі перспективи.

Література

1. Гринёв С. В. Терминологические заимствования (краткий обзор состояния вопроса) / С. В. Гринёв // Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. — М. : Наука, 1982. — С. 108 — 135.
2. Гудманян А. Г. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови / А. Г. Гудманян. — Ужгород : Ліра, 1999. — Кн. 2. — 560 с.
3. Комлев В. И. Фонетическое, орфографическое и морфологическое освоение французских заимствований в немецком языке: дис ... канд филол. наук: 10.02.15 / Комлев В. И. — Л., 1972. — 220 с.
4. Мозговий В. І. Взаємодія мов і процеси адаптації іншомовної топонімії / В. І. Мозговий // Мовознавство. — К. : Наукова думка, 1986. — № 4. — С. 22 — 28.
5. Український правопис. — К. : Наукова думка, 1996. — 5 вид. — 238 с.

Summary

The article is devoted to some essential problems of phonetical and graphical assimilation of English borrowings in Ukrainian. The English phonemes have different variants when transformed into Ukrainian graphemes. Comparative phonological analysis of some English phonemes and their possible Ukrainian substitutes is presented in the given article. Some general problems of phonetical and graphical assimilation of English borrowings in Ukrainian are also dealt with.